

Speelplezier voor voor- en vroegschoolse educatie

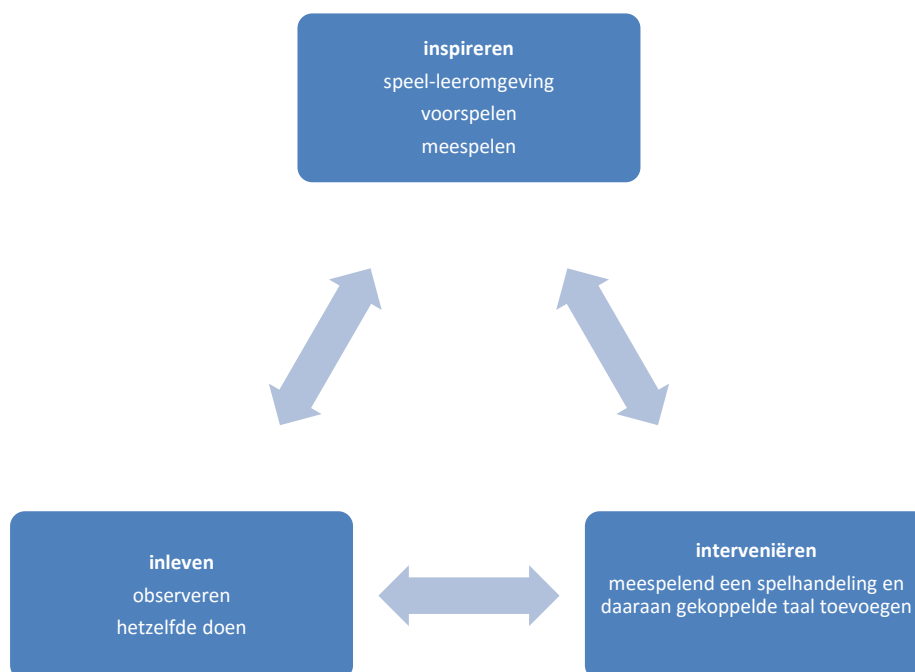
Speelplezier staat voor samen, volwassenen en kinderen, plezier beleven aan spel.

Kinderen leren taal, sociale en cognitieve vaardigheden door samen met andere kinderen te spelen onder leiding van meespelende, inspirerende, meerwetende, sensitieve, responsieve volwassenen.

Speelplezier is geen nieuw concept of een hybride variant van concepten. Speelplezier biedt concrete handvatten voor pedagogisch medewerkers en leerkrachten die samen met hun kinderen in vruchtbare interactie willen zijn in een inspirerende speel↔leeromgeving.

Drie i's van Speelplezier

Volwassenen zijn speelpartners die inspireren, zich inleven en interveniëren.

Doel van Speelplezier

Het hoofddoel is het vergroten van de kansen van kinderen op een succesvolle schoolloopbaan.

De overkoepelende doelen zijn:

- het bevorderen van de totale ontwikkeling van jonge kinderen door middel van het stimuleren, begeleiden en verrijken van spelactiviteiten;
- het voorkomen van taalachterstanden;
- het bevorderen van een actieve betrokkenheid van de ouders bij het educatieve speelleerproces van hun kinderen;
- het bevorderen van een inspirerende, sensitieve, responsieve houding van leidsters en leerkrachten ten aanzien van de kinderen en hun ouders.

De specifieke bedoelingen zijn:

- uitbreiding van de woordenschat, waaronder ook de taal-rekenbegrippen;
- het bevorderen van het benoemen en beschrijven in korte zinnen naar het beschrijven en redeneren in zinnen met bijzinnen;
- het bevorderen van de ontluikende en beginnende geletterdheid en gecijferdheid;

- het bevorderen van de sociaal-emotionele ontwikkeling;
- het bevorderen van de creatieve ontwikkeling;
- het bevorderen van de motorische ontwikkeling.

Toepassing bij etnische groepen

Van der Pol (2005) stelt dat de geconstateerde achterstand van de allochtone op de autochtone kinderen in verbaal-semantic spel in oefenprogramma's meer expliciet aan de orde kan komen.

De achterstand komt vooral tot uiting in de rechtstreekse taaluitingen tijdens de spelhandelingen. Deze verschillende taaluitingen vertonen allochtone kinderen bij verbeeldend spel minder vaak dan de autochtone kinderen van beide onderzoeksgroepen. Aangezien de achterstand zowel de klinische als niet klinische allochtone kinderen betreft, vragen deze gegevens om inpassing van spel in taalprogramma's in de hulpverlening maar ook in bijvoorbeeld het basisonderwijs. Dergelijke programma's zouden van nut kunnen zijn voor de ontwikkeling van meer talig spel van allochtone kinderen. De onderzoeksresultaten zijn in algemene zin aanleiding te pleiten voor meer gerichte aandacht voor het spelgedrag van kinderen door zowel ouders als beroepsopvoeders, inclusief leerkrachten, in respectievelijk de thuissituatie, de onderwijssituatie en de behandelsituatie'. (van der Pol, Kracht en macht van spel en verbeelding, 2005, pagina 193 regel 28 t/m pagina 194 regel 7)

Structureel wordt er zowel bij de peuters als bij de kleuters iedere dag gewerkt aan spelstimulering, woordenschatuitbreiding, spreken en luisteren. Omdat nieuwe woorden en begrippen dagelijks binnen de context van een gespeeld verhaal door middel van uitbeelding met echte materialen worden uitgelegd en door middel van samen net-alsof uibeelden en begeleid spel in de kleine groep worden geconsolideerd, kunnen ook kinderen die nog helemaal geen Nederlands spreken vanaf het begin veel van het aanbod volgen, ze kunnen gelijkwaardig meedoen en leren snel de taal.

Effectiviteit

Speelplezier is in maart 2009 door het Nederlands jeugdinstituut erkend als in theorie effectief en is opgenomen in de databank Effectieve Jeugdinterventies (zie www.nji.nl).

In het kader van de door het departement van Onderwijs geïnitieerde Zuid-Limburgse Vve-pilot 'Moelejaan' heeft er door de universiteit van Maastricht o.l.v. dr. P. Jungbluth een meerjarig onderzoek plaatsgevonden naar de mate waarin het Vve-beleid is vormgegeven en welke middelen daarbij zijn ingezet. In dat onderzoek werd tevens getracht een antwoord te vinden op de vraag welke effecten tijdens en mogelijk ten gevolge van het gerealiseerde Vve-beleid zijn opgetreden. In die context zou ook gekeken worden naar de rol en effecten van de gebruikte Vve-methodieken, waaronder Speelplezier.

Er worden effecten geanalyseerd van de uitvoering van Vve binnen het Vve-beleid van de gemeente Maastricht. Ook hier is dr. P. Jungbluth de leidende onderzoeker. Alle voorschoolse voorzieningen in Maastricht werken met Speelplezier.

Methodische uitgangspunten

De methodische uitgangspunten dragen elk op eigen manier bij aan de ontwikkeling van het kind:

Actief leren

Kinderen leren door te spelen met andere kinderen en volwassenen, door te maken en te praten vanuit een intrinsieke motivatie in een rijke uitnodigende speel-leeromgeving (Hohman & Weikart 1998). Volgens Piaget construeert en reconstrueert het kind door interactie met zijn omgeving de realiteit. In een proces van assimilatie leren kinderen hoe ze de omgeving kunnen aanpassen aan hun eigen behoeften. In een proces van accommodatie leren ze hoe ze zichzelf aan de omgeving kunnen aanpassen.

Ontwikkelingsbevorderend begeleiden

Isabel Peters (2004) schrijft dat volgens Vygotsky spel een zone van naaste ontwikkeling creëert voor het kind. Als een volwassene participeert in dat spel van het kind, kan hij samen met het kind werken in zijn zone van naaste ontwikkeling en zo het kind iets nieuws leren. Kinderen worden dan ook tijdens begeleide spelactiviteiten en tijdens vrij spel, ontwikkelingsbevorderend begeleid. Ze worden begeleid in hun zone van naaste ontwikkeling.

Spel als leidende activiteit

Volgens Vygotsky is spel de leidende activiteit van jonge kinderen. El'Konin (1904-1985) was de initiator en inspirator om het leren van kleuters te verbinden met rollenspel, zodat zij vanuit dat rollenspel worden meegenomen naar hun nieuwe positie, namelijk die van leerling. De publicaties over basisontwikkeling (Janssen-Vos e.a.) hebben bijgedragen aan de verspreiding van deze, voor het onderwijs aan jonge kinderen zo belangrijke benadering.

Omdat rollenspel zo van belang is voor zowel de taalontwikkeling als de sociaal emotionele ontwikkeling, wordt dat spel met de uitvoering van de dagelijkse Speelplezier speel↔leerroutines structureel gestimuleerd. De instructie-dvd's met bijbehorende pdf-bestanden en de Speelplezier speelplankaartensets bieden concrete handvatten om het leren van jonge kinderen te verbinden met (rollen)spel.

Een sensitieve en responsieve houding van volwassenen.

Het beste ontwikkelingsbevorderende spel is het spel onder leiding van een sensitieve, responsieve, meerwetende volwassene (Van Parreren, 1999). Een artikel van Tavecchio (2008) onderstreept dat een ondersteunende en sensitief-responsieve manier van lesgeven van méér belang is voor de vooruitgang van kinderen in de kleuterleeftijd dan een programmatische aanpak. Inleven, spiegelen, verwoorden (Hohman & Weikart, 1998) en van daaruit interveniëren is de manier van interactie tussen volwassenen en kinderen. Het vrije spel wordt geobserveerd aan de hand van de Speelplezier observatiekaart. Op deze kaart wordt het observeren en interpreteren van het spel en het interveniëren in de zone van naaste ontwikkeling gekoppeld aan spelvormen. Op de kaart worden mogelijke interventies beschreven. Op de Speelplezier dvd's: 'Speelplezier in de bouwhoek' en 'Speelplezier in atelier en exploratiebak' worden het observeren en interveniëren in beeld gebracht.

Betekenisvol leren (Expertisecentrum Nederlands,1999)

Activiteiten zijn voor kinderen alleen maar ontwikkelingsbevorderend als ze betekenis hebben, als ze aansluiten bij zaken die de kinderen zien en ervaren in de wereld om hen heen. Waar het gebruik van echte (taal)situaties (zoals in het echt een dierentuin bezoeken of naar het circus gaan) niet mogelijk of wenselijk is, kan gebruikgemaakt worden van ankers. Een anker is een aanknopingspunt, een rijke context, voor veelsoortige (taal)activiteiten. Een anker kan een verhaal of vertelplaat zijn. Binnen de Speelpleziermethodiek zijn de ankers de door de volwassene voorgespeelde scènes (demonstratiespelen) uit een door het gehele

thema lopende verhaallijn. De Speelplezier Speelplankaartensets gaan over spelthema's die voor de meeste kinderen zeer betekenisvol zijn. Het is uiteindelijk de bedoeling dat pedagogisch medewerkers en leerkrachten vanuit de interesse en belevingswereld van hun kinderen ook zelf thema's gaan plannen en uitvoeren. Ze maken daarbij onder andere gebruik van het Speelplezier planningsformulier: 'We spelen rondom een verhaal of boek', speelplankaarten uit de diverse sets en van zelf gemaakte speelplankaarten.

Sociaal leren (Expertisecentrum Nederlands,1999)

Taal wordt voornamelijk geleerd in contact met anderen. Afwisselende vormen van communicatie tussen leerkracht en kinderen (begeleiden, voordoen en meedoen), maar vooral ook tussen kinderen onderling versterken hun taalontwikkeling. Kinderen leren van en met elkaar tijdens vrij spel en tijdens begeleide spelactiviteiten. Speelpleziermethodiek wijst leerkrachten de weg om kinderen zo te begeleiden, dat ze steeds associatiever en tot slot coöperatief (Parten 1932) al spelend leren.

Strategisch leren (Expertisecentrum Nederlands,1999)

Kinderen moeten leren om strategieën te hanteren voor de planning, uitvoering en controle van hun eigen (taal)leerproces, het gaat niet om het resultaat maar om 'hoe doe je het of hoe heb je het gedaan?' Door zich bewust te zijn van hun eigen leergedrag, kunnen kinderen hun kennis en vaardigheden beter overdragen van de ene situatie naar de andere en sturing geven aan hun eigen leren. Dit bevordert de zelfstandigheid. Tijdens de begeleide speel→leeractiviteiten in de kleine groep, nodigen de volwassenen uit tot het beschrijven van handelingen en tot al handedelend causaal redeneren. Ze laten de kinderen na afloop van een activiteit verwoorden wat en hoe ze iets gedaan hebben om soortgelijke activiteiten nogmaals, maar nu zelfstandig te kunnen doen. Op de dvd: 'Speelplezier in atelier en exploratiebak' wordt dit in beeld gebracht. Ook nodigen ze uit tot plannen maken door vooraf samen te redeneren. Een plan wordt vaak getekend in een schema.

Taalaanbod, taalruimte en feedback

Wij hebben gekozen voor de brede visie op taalonderwijs (zie rapportage WRR, juni 2001).

Het stimuleren van taalontwikkeling is op alle mogelijke momenten van de schooldag aan de orde, gefocust op de taalinhoudelijke kant, waarbij betekenisontwikkeling en de woordenschatuitbreiding centraal staan. (Verhallen, Emmelot, Schooten en Timman & Verhallen, 2001). Goed interactief taalonderwijs bestaat volgens Verhallen (2002) uit de volgende taalgroeimiddelen: taalaanbod, taalruimte en feedback. Deze taalgroeimiddelen worden ingezet binnen de Speelplezier speel-leerroutines. Taalaanbod wordt gegeven door tijdens het *demonstratiespel* in de grote groep scènes voor te spelen en tijdens het aansluitend *gezamenlijk (hand)pantomimespel* in zowel de grote als de kleine groep de gesproken taal en de betekenis van nieuwe woorden samen uit te beelden. Taalruimte, de gelegenheid om in gesprek te gaan en onder andere ook de nieuwe woorden te gebruiken, is er tijdens het vrij spelen en het *begeleid spelen in de rollenspelhoek, aan de vertel-speeltafel, in de lees-schrijf-kwebbelhoek, in het atelier en in de bouwhoek en buiten*. Feedback wordt gegeven tijdens het kindvolgend meespelen en praten.

Woordenschatdidactiek

Verhallen (2002) onderscheidt in de door haar beschreven woordenschatdidactiek vier fasen, de 'viertakt', te weten: voorbereiden, semantiseren, consolideren en controleren. In de Speelplezierthema's zit altijd een spelverhaallijn. Nieuwe woorden worden in een thematische context gesemantiseerd en geconsolideerd. Door de dagelijkse herhaling en uitbreiding tijdens de speel→leerroutines krijgen steeds meer woorden een plaats in een netwerk van woorden. Het controleren gebeurt tijdens spontane en begeleide spelactiviteiten in kleine groepen.

Voorlezen op interactieve wijze

Uit een studie van Elly (1988) is gebleken dat de woordenschat van kinderen in de onderbouw van de basisschool in Nieuw Zeeland significant vooruit ging als gevolg van voorleessessies waarbij geen uitleg werd gegeven. Bij het geven van nadere uitleg blijkt de leeswinst nog groter te zijn. Voor een goed tekstbegrip is het voorlezen aan individuele kinderen en aan kinderen in kleine groepjes veel effectiever (Morrow en Smith, 1990; Elsäcker en Verhoeven, 1997). Gekoppeld aan de spelthema's wordt minimaal een maal per weekop interactieve wijze voorgelezen in kleine groepjes. Voor kinderen die de taal nog helemaal niet beheersen wordt een verhaal of prentenboek eerst met poppen en materialen voorgespeeld en daarna pas op interactieve wijze voorgelezen.

Meervoudige intelligentie

De intelligenties, door Gardner (2002) beschreven, zijn verweven in de methodiek. Door het werken met de speel↔leerroutines in de grote en in de kleine groep, worden alle intelligenties bij de kinderen aangesproken. Tijdens vrij spelen-werken kunnen kinderen in de diverse hoeken hun sterkst ontwikkelde intelligenties koppelen aan de activiteit. Een schematisch overzicht staat in de Speelplezier speel-leerwijzer: 'Spelenderwijs voor- en vroegschoolse educatie'.

Een deels gestructureerd en deels open thematisch aanbod

Speelplezier biedt met de Speelplezier speelplankaartensets en de Speelplezier speel-leerthema's (in de vorm van pdf-bestanden) een aanbod voor het voorbereiden en uitvoeren van thematische spelactiviteiten in samenhang met maken, praten, geletterdheid, rekenen en wiskunde.

De specifieke *Speelpleziermethodiek* in de vorm van de Speelplezier speel↔leerroutines vormt de rode draad door een thema en zorgt voor een goede balans tussen (be-)geleid en vrij spel. Er is naast het geplande aanbod veel ruimte en tijd voor het zeker zo belangrijke vrije spel, waarbij kinderen op eigen initiatief kunnen spelen rondom het actuele thema of hun eigen spelthema's kunnen bepalen, volwassenen observeren, faciliteren en interveniëren.

(Speelplezier-) tussendoortjes

Naast de speel↔leerroutines worden dagelijks (Speelplezier)tussendoortjes uitgevoerd.

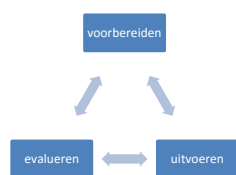
Speelpleziertussendoortjes zijn spelactiviteiten van vijf tot maximaal vijftien minuten, waarbij bewegen wordt gekoppeld aan taal, ontluikende en beginnende geletterdheid en rekenen en wiskunde. Ze worden uitgevoerd in de (*gesplitste) grote groep.

* *de groep kan in tweeën worden geplitst. De ene dag wordt de activiteit op niveau met de ene helft van de groep uitgevoerd en de volgende dag met de andere helft. Als de groep in vieren wordt verdeeld, wordt gedurende een week dagelijks steeds een ander groepje op niveau begeleid.*

Doelen

Als leidraad bij het begeleiden van de aan het spel gekoppelde talige, gecijferde en wiskundige activiteiten worden de SLO-doelen, de tussendoelen 'beginnende geletterdheid' van het Expertisecentrum Nederlands (1999) en de tussendoelen 'tellen' uit de Tal-brochure 'Hele getallen' en 'meten en meetkunde' en uit de Tal-brochure 'Jonge kinderen leren meten en meetkunde' gebruikt (Freudenthal instituut, Utrecht – Wolters, 1999 en 2004). De toegepaste aan spel gekoppelde woordenschatdidactiek is afgeleid van de viertakt uit de woordenschatdidactiek van Verhallen (Met Woorden in de Weer, van den Nulft, Verhallen, 2002).

Een periodiek Speelplezier groepsplan

Voor het voorbereiden, uitvoeren en evalueren van een praktisch dagelijks te gebruiken handelingsgericht groepsplan kan het digitale Speelplezierformulier: 'Periodiek groepsplan' worden gebruikt. In dat plan wordt per themaperiode in voorgedrukte en deels al gevulde velden kort maar krachtig beschreven het:

- wat (inhouden en woordclusters);
- hoe en wie (grote groep, kleine groep op drie niveaus);
- waarom (doelen);
- wanneer (dagen, weken).

In de dagplanning hoeft slechts te worden doorverwezen naar dit groepsplan. Na evaluatie van het uitgevoerde plan, wordt voor het volgende thema een nieuw groepsplan opgesteld.

Volgen, registreren en signaleren van ontwikkeling

De ontwikkeling van kinderen wordt gevolgd in het Groeiboek, een portfolio per kind met foto's aantekeningen, 'schrijfsels'. Op basis van dat boek wordt een ontwikkelingsvolgsysteem dat al in gebruik is ingevuld of de organisatie schaft de Speelplezier volg-en overdrachtsformulieren voor peuters of de Speelplezier Groeiwijzer als webapplicatie voor kleuters aan.

Extra zorg

Voor kinderen die, ondanks de wekelijkse begeleidde speel↔leeractiviteit en momenten van kindvolgend meespelen en spel verrijken, niet goed of tot eenzijdig spel komen, kan een Speelplezier-actieplan voor spelbegeleiding worden ingezet. Ouders worden betrokken bij het actieplan, enerzijds om zicht te krijgen op

hoe het kind thuis speelt en anderzijds om de ouders te informeren en enthousiast te maken om ook met hun kind te gaan spelen. Als ouders spel gaan waarderen en stimuleren en er ook zelf plezier aan gaan beleven, verminderen vaak ook andere opvoedkundige problemen. Als de spelbegeleiding geen effect heeft, kan specialistische hulp worden ingeschakeld.

Ouderbetrokkenheid

De meeste kansen voor ontwikkeling hebben kinderen die regelmatig spelen met sensitieve en responsieve volwassenen (Van Parreren, 1999). Veel ouders vinden spelen wel belangrijk en gezond voor kinderen, maar bemoeien zich er weinig of niet mee. Spelen doen kinderen zelfstandig. Spelen en dus rommel maken in de huiskamer is vaak taboe. Buiten mogen kinderen niet vies worden.

Speelplezierleidsters en leerkrachten proberen ouders te informeren over het belang van spel en te enthousiasmeren tot meespelen door:

- tijdens de dagelijkse spelinloop zelf mee te spelen en zo model te staan;
- tijdens de dagelijkse spelinloop in gesprek te gaan over het hoe en waarom van het spel van hun kind;
- informatie over het actuele thematisch spel in de groep te verschaffen.

Suggesties voor ouderactiviteiten staan in de Speelplezier speel-leerwijzer voor spelenderwijs voor- en vroegschoolse educatie. De mogelijkheid van een Speelplezier-app voor ouders wordt momenteel onderzocht.

Literatuurlijst

Bailey Jr., D.B., McWilliam, R.A., Ware, W.B. & Burchinal, M.A. (1993). Social interactions of toddlers and preschoolers in same-age and mixed-age play groups. *Journal of applied developmental psychology*, 14, pp. 261-276.

Bolt, L. van de & Schonewille, B. (2006). Evaluatie KLLoS programma Maastricht. Eindverslag. Procesevaluatie en materiaalanalyse. Utrecht: Sardes.

Elly, W. (1988). Vocabulary acquisition from listening to stories. *Reading Research Quarterly*, 24(2), 175-187.

Elsäcker W., & Verhoeven, L. (1997). Kleuters leren meer van voorlezen in kleine groepen. *Pedagogische Studiën*, 74, 117-129.

Gardner, H. (2002). Soorten intelligentie. Amsterdam: Nieuwezijds.

Heuvel-Panhuizen, M. van den & Treffers, A. (red.) (1999). Tal-brochure 'Hele getallen'. Groningen: Wolters-Noordhoff

Heuvel-Panhuizen, M. van den & Buijs K. (red.) (2004) Tal-brochure 'Jonge kinderen leren meten en meetkunde'. Groningen: Wolters-Noordhoff

Hohmann, M. & Weikart, D.P. (1995). Actief leren: handboek voor begeleiders en leerkrachten van jonge kinderen. Amsterdam: Meulenhoff Educatief.

Janssen-Vos, F. (1997). Basisontwikkeling in de onderbouw. Assen: Van Gorcum

Janssen-Vos, F. & Pompert, B. (2001). Startblokken van basisontwikkeling: een goed begin voor peuters en jongste kleuters. Assen Van Gorcum, 2001

- P. Jungbluth (2003). De ongelijke basisschool: etniciteit, sociaal milieu, sekse, verborgen differentiatie, segregatie, onderwijskansen en schooleffectiviteit. Nijmegen: ITS
- El'konin, D.B. Psychologie des Spiels, Volk und Wissen, Berlijn 1980.
- Morrow, L. M., & Smith, J. K. (1990). The effects of group size on interactive storybook reading. *Reading Research Quarterly*, 25(3), 213-231.
- Nulft, D. van den & Verhallen, M. (2002). Met woorden in de weer. Bussum: Coutinho
- Parreren, C.F. van (1995). Ontwikkelen onderwijs. Leuven: Uitgeverij Acco.
- Parreren, C.F. van (1999). Ontwikkeling van het jonge kind in de basisschool. Baarn: Bekadidact
- Peters, I. (2004). Lev Vygotskij: ontwikkeling in sociaal-culturele activiteiten. In W. Westerman & B. van Oers (Eds.), *Ontwikkelingspsychologische visies op jonge kinderen*. (pp. 85-91). Baarn: Uitgeverij Bekadidact.
- Piaget, J. (1967). De psychologie van de intelligentie. Amsterdam: De Bussy.
- Piaget, J & Inhelder, B. De psychologie van het kind. Rotterdam, Lemniscaat, 1972.
- Poel Van der, L en , Blokhuis, A (2008) 'Wat je speelt ben je zelf'. Houten: Bohn Stafleuvan Loghum
- Pol, P. J. van der (2005). Kracht en Macht van Spel en Verbeelding. Leiden: Optima (proefschrift).
- Rost, H. & Poel, L. van der (1993) De spelcategorieën van Mildred Parten. In: R. de Groot, E.G.M.J. Hakvoort-Koomen, P.C.M. Jacobs, & H. Rost, *Speelblokken*. Alphen aan den Rijn: Samson (blok 6, 6110-1 t/m 6110-11).
- Stichting Leerplan Ontwikkeling, Tussendoelen & leerlijnen, (SLO), <http://tule.slo.nl>
- Tavecchio, L. (2008). Succesfactoren op het gebied van voor- en vroegschoolse educatie. *Kind en Adolescent Review*, jrg. 15 (2008), nr. 3, (353-365).
- Treffers, M. van den Heuvel-Panhuizen, K. Buijs Tal-brochure 'Jonge kinderen leren rekenen. Tussendoelen Annex leerlijnen hele getallen onderbouw basisschool Groningen: Wolters Noordhoff, 1999
- Verhallen, M., Emmelot, Y., Schooten, E. van, Timman, Y., & Verhallen, S. (2001). *Nieuwe kansen voor taalonderwijs aan anderstaligen*. Den Haag: WRR.
- Verhallen, M. & Walst, R. (2001) *Taalontwikkeling op school*, Bussum: Coutinho.
- Verhoeven, L. & Aarnoutse, C. (red.) (1999). *Tussendoelen beginnende geletterdheid: een leerlijn voor groep 1 tot en met 3*. Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: the development of higher mental processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press. (Original works published in 1930, 1933, 1935).
- Vygotsky, L.S. (1962). *Thought and language*. Cambridge MA: MIT Press.
- Weikart, D. P/ Hohmann (1998), M, *Actief leren: handboek voor begeleiders en leerkrachten van jonge kinderen* /. – Amsterdam: Meulenhoff Educatief, Vertaling en bewerking van *Educating Young Children*, High Scope Press, 1995
- Westerman, W. & Oers, B. van, (red.) (2004) *Ontwikkelingspsychologische visies op jonge kinderen*. Baarn: Bekadidact.

Wouterse, M (2005). Speelplezier(modulenklapper). Heerlen: Consent Onderwijsbegeleiding en innovatie.

Wouterse, M (2010) Speelplezier Speel-leerwijzer voor spelenderwijs voorschoolse educatie. Maastricht: Intersym.

Wouterse, M (2009) Speelplezier Speel-leerwijzer passend onderwijs, Maastricht: Intersym

Wouterse, M (2016) Speelplezier Speel-leerwijzer voor- en vroegschoolse educatie. Heerlen: Speelpleziermethodiek